

บทบาททางการเมืองของนักหนังสือพิมพ์ไทย
ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนการรัฐประหาร พ.ศ. 2490

การเกิดนักหนังสือพิมพ์และบทบาทของนักหนังสือพิมพ์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
พ.ศ. 2475

ระบบการศึกษาแบบโรงเรียนที่เข้ามาสู่สังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอย่างมาก¹ นับตั้งแต่เมื่อมีการริเริ่มก่อตั้งโรงเรียนสวนอนันต์ของศาสตราจารย์แมคฟาร์แลนด์ หมอสอนศาสนาชาวอเมริกันในปี พ.ศ. 2421² และการจัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้³ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการประกาศใช้ "พระราชบัญญัติประถมศึกษาพุทธศักราช 2464" ที่บังคับให้เด็กไทยทุกคนอายุตั้งแต่ 7 ปีบริบูรณ์เข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนจนอายุครบ 14 ปีบริบูรณ์โดยไม่เสียค่าเล่าเรียน แม้ว่าพระราชบัญญัตินี้จะไม่ได้ทำให้จำนวนคนไทยที่สามารถอ่านออกเขียนได้เพิ่มมากขึ้นเท่าไรนัก แต่พระราชบัญญัตินี้ก็เป็นโอกาสให้สามัญชนได้

¹ David K. Wyatt, "Education and the Modernization of Thai Society," in G. William Skinner and A. Thomas Kirsch (ed.) Change and Persistence in Thai Society. (Ithaca : Cornell University Press, 1975), p. 125.

² Ibid, pp. 134-135.

³ วารุณี โอสถารมย์, "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411 - 2475" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 56-61.

รับการศึกษาแบบโรงเรียนเพิ่มมากขึ้น¹ และช่วยให้สามัญชนส่วนหนึ่งสามารถเลื่อนฐานะทางสังคมได้โดยผ่านระบบการศึกษาแบบนี้

โรงเรียนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. โรงเรียนหลวง เช่น โรงเรียนข้าราชการพลเรือนหรือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในเวลาต่อมา โรงเรียนทหาร โรงเรียนกฎหมาย
2. โรงเรียนเอกชน ส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนของหมอสอนศาสนาชาวตะวันตก เช่น โรงเรียนอัสสัมชัญ โรงเรียนคอนแวนต์ต่าง ๆ²

จากลักษณะและวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งโรงเรียนเหล่านี้ ทำให้สามารถแบ่งผู้ได้รับการศึกษาจากระบบการศึกษาแบบโรงเรียนได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่ประกอบอาชีพเป็นข้าราชการตามกระทรวงต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะได้รับการศึกษาจากโรงเรียนหลวง
2. กลุ่มที่ประกอบอาชีพอิสระ เช่น นายควม นักธุรกิจ ตั้งแต่ระดับเสมียนจนถึงผู้บริหาร นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ เป็นต้น คนกลุ่มนี้จะมีทั้งได้รับการศึกษาจากโรงเรียนหลวงและโรงเรียนเอกชน

การเลื่อนฐานะทางสังคมของสามัญชนปรากฏอย่างเด่นชัดในกลุ่มผู้นำทางการเมืองของไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งมีผลทำให้สามัญชน

¹นับตั้งแต่ พ.ศ. 2465 - 2475 จำนวนโรงเรียน นักเรียน และครู ในท้องที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ดู วารุณี โอสถารมย์, เรื่องเดียวกัน ในภาคผนวก ตารางที่ 11 "จำนวนโรงเรียน นักเรียนและครูโรงเรียนประชาบาลแยกตามมณฑล พ.ศ. 2464 - 2475" และตารางที่ 25 "จำนวนโรงเรียน นักเรียน และครูโรงเรียนวิสามัญแยกตามมณฑลต่าง ๆ พ.ศ. 2466 - 2475".

²ดูรายละเอียดใน วารุณี โอสถารมย์, เรื่องเดียวกัน, บทที่ 4.

หลายคนที่ได้รับการศึกษาตามแบบโรงเรียนมีโอกาสทางการเมืองแทนที่กลุ่มบุคคลในราชวงศ์ และกลุ่มขุนนางที่เคยมีบทบาททางการเมืองมาก่อน¹

นอกจากนี้ระบบการศึกษาแบบโรงเรียนยังมีส่วนทำให้เกิดปัญญาชนกลุ่มใหม่ที่เป็นสามัญชนด้วย ปัญญาชนเหล่านี้ได้กลายเป็นกลุ่มผู้นำในสังคมขณะนั้น บุคคลที่ถือว่าเป็นปัญญาชนและผู้นำในสังคมนั้น หมายความว่าถึงกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจต่อปัญหาการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศิลปวัฒนธรรมของประเทศ และที่สำคัญก็คือ ได้แสดงออกถึงความรู้และความปรารถนาของตนที่จะให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ ให้ปรากฏต่อสาธารณชนด้วย² กลุ่มสามัญชนที่มีลักษณะดังกล่าวมานี้อย่างเด่นชัดก็คือกลุ่มนักหนังสือพิมพ์ที่มีบทบาทนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5-6-7 เป็นต้นมานั่นเอง

นับตั้งแต่หมอบรัดเลย์ (Dan Beach Bradley) มิชชันนารีชาวอเมริกัน ได้เริ่มกิจการพิมพ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3³ ทำให้มีสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นจำนวนมาก เช่น ตำรา จดหมายข่าว นิตยสารรายปักษ์ และหนังสือพิมพ์ แต่หนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่เป็น

¹ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "ผู้นำแต่ละรุ่นในประวัติศาสตร์ไทย," วารสารธรรม-ศาสตร์ 3 : 3 พฤษภาคม 2517 หน้า 101-102 ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของกรณีนี้ได้แก่ นายปรีดี พนมยงค์ และจอมพล ป. พิบูลสงคราม, นายปรีดี พนมยงค์ เป็นบุตรของเกษตรกร เกิดที่อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เข้าเรียนหนังสือครั้งแรกที่โรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลอยุธยา โรงเรียนวัดเบญจมบพิตรในกรุงเทพฯ และโรงเรียนกฎหมายตามลำดับ แล้วจึงสอบชิงทุนรัฐบาลไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศฝรั่งเศส ส่วนจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็เป็นบุตรเกษตรกรเช่นกัน เกิดที่อำเภอบางเขน กรุงเทพฯ ได้รับการศึกษาครั้งแรกที่โรงเรียนวัดเขมาภิรตาราม จังหวัดนนทบุรี ก่อนเข้าเรียนในโรงเรียนนายร้อย จปร. และได้ทุนไปศึกษาวิชาทหารปืนใหญ่ ณ ประเทศฝรั่งเศสต่อมา.

²ส. ศิวรักษ์ (รวบรวม), ปัญญาชนสยาม (กรุงเทพฯ : พีพี, 2521), หน้า 45-46.

³สุกัญญา ที่รวนิช, ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช (พ.ศ. 2325 - 2475) (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 8-9.

กิจการของพวกหมอดอนศาสนาต่างชาติ มาจนสมัยรัชกาลที่ 4 - 5 ราชสำนักและพระบรมวงศานุวงศ์จึงได้เริ่มเข้ามาดำเนินกิจการหนังสือพิมพ์บ้าง¹

กิจการหนังสือพิมพ์ของไทยได้ขยายตัว และสามัญชนได้เข้ามามีบทบาทดำเนินกิจการมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 - 6 ได้มีนักหนังสือพิมพ์สามัญชนเกิดขึ้น เช่น กศร. กุหลาบ (พ.ศ. 2377 - 2456) ออกหนังสือพิมพ์ สยามออบเซอร์เวอร์ และ สยามประเภท และ เทียนวรรณ (พ.ศ. 2385 - 2458) ออกหนังสือพิมพ์ คุณวิภาคพจนกิจ และ ศิริพจนภาค ซึ่งมีบทบาททางการเมือง ในการตรวจสอบวิพากษ์วิจารณ์การบริหารราชการของรัฐบาลอย่างไม่เคยมีมาก่อน รวมทั้งยังได้เสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยอีกด้วย²

หลังจากนั้นกิจการหนังสือพิมพ์ก็ได้ขยายตัวขึ้นอย่างมากนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ถึงต้นรัชกาลที่ 7 ในช่วงต้นทศวรรษ 2470 ก่อนการเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กล่าวได้ว่าเป็นยุคเฟื่องฟูของสื่อมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือพิมพ์ คงจะเห็นได้วาระหว่าง พ.ศ. 2411 - 2453 มีหนังสือพิมพ์ไทยรายวันออก 8 ฉบับ และนิตยสารประเภทต่าง ๆ รวม 34 ฉบับ³ ครั้นจาก พ.ศ. 2469 จนกระทั่งถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 หนังสือพิมพ์ไทยรายวันได้เพิ่มขึ้นเป็น

¹สุกัญญา ตีรวนิช, ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย..., หน้า 22-23.

²ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการออกหนังสือพิมพ์ของ กศร. กุหลาบ และเทียนวรรณ ได้ใน สุกัญญา ตีรวนิช, ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย..., บทที่ 5 และบทที่ 6.

³ราชบัณฑิตยสถาน, รายงานหนังสือพิมพ์ชาวซึ่งออกเป็นระยะในประเทศไทย (พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2472), หน้า 1-5 อ้างใน สุพรรณี วราทร, ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทย (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2519), หน้า 31.

35 ฉบับ และยังมีโดยสารต่าง ๆ ประมาณกว่า 130 ฉบับ¹ ซึ่งนับเป็นตัวเลขที่น่าสนใจ ในการสะท้อนให้เห็นความเติบโตของหนังสือพิมพ์ นอกจากนี้หนังสือพิมพ์ยังมีบทบาทในการเผยแพร่ข่าวสาร ทรรศนะ รวมทั้งแนวความคิดทางการเมืองของชนต่อประชาชนมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากสาเหตุสำคัญ 2 ประการ กล่าวคือ

1. ปัญหาทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศที่สืบเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในทศวรรษ 2470 ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจภายในประเทศ และรัฐบาลในขณะนั้นไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ จึงนำไปสู่ความไม่พอใจในระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ไม่สามารถบริหารประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. อิทธิพลของแนวความคิดเสรีนิยมจากตะวันตกที่เข้ามาในประเทศไทยโดยผ่านทางคนไทยที่เคยไปศึกษาต่อต่างประเทศ และหนังสือจากต่างประเทศที่มีผู้นำเข้ามาเผยแพร่และแปลเป็นภาษาไทย รวมทั้งตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบประชาธิปไตยในหลายประเทศ เช่น การปฏิวัติในจีน พ.ศ. 2454 การสิ้นสุดของระบบกษัตริย์ในเยอรมนี และจักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการี หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้เป็นพลังผลักดันสำคัญทำให้ระบอบประชาธิปไตยกลายเป็นความหวังใหม่ของคนบางกลุ่มในสังคม

หนังสือพิมพ์ไทยในขณะนั้นจึงมีบทบาททางการเมืองในการวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น การวิพากษ์วิจารณ์นี้มีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ

1. ชี้ให้เห็นข้อบกพร่องของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
2. นำความคิดเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาเสนอ และให้

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "การเคลื่อนไหวทางความคิดประชาธิปไตยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475," ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ สุชาติ เจริญวงศ์ (บก.) การเมือง - การปกครองไทยสมัยใหม่ : รวมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2522), หน้า 219.

เหตุผลสนับสนุน¹

การขยายตัวของสื่อมวลชนโดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ในช่วงเวลานี้ ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางประการในกิจการพิมพ์ของไทย ได้แก่

1. การเพิ่มจำนวนพิมพ์ทั้งของหนังสือพิมพ์และหนังสือประเภทอื่น ๆ ดังจะเห็นได้จากการที่สำนักพิมพ์หนังสือพิมพ์ ศรีกรุง และ สยามราษฎร์ ได้สั่งแทนพิมพ์ที่ทันสมัยที่สุดในขณะนั้นมาใช้ ซึ่งช่วยให้สามารถเพิ่มจำนวนการพิมพ์นิตยสารพงศาวดารจีนจากวันละ 3000 ฉบับ เป็น 30,000 ฉบับ²

2. การขยายตัวและการเกิดใหม่ของสำนักพิมพ์หลายแห่งนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2470 เช่น สำนักพิมพ์ "สุภาพบุรุษ" สำนักพิมพ์ "เพลีนจิตต์" สำนักพิมพ์เหล่านี้จะรับซื้อเรื่องของนักเขียน รวมทั้งยังรับจ้างนักเขียนประจำสำนักพิมพ์ ทำให้การเขียนหนังสือเริ่มมีลักษณะเป็นงาน "อาชีพ" ขึ้น³

ในช่วงเวลาเหล่านี้ สามารถแบ่งหนังสือต่าง ๆ ออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. หนังสือพิมพ์หรือนิตยสารที่มุ่งเสนอเรื่องบันเทิงคดี นวนิยาย เรื่องสั้น เรื่องแปล เช่น สุภาพบุรุษ
2. หนังสือพิมพ์ที่มุ่งเสนอข่าวสารการเมืองต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศ ได้แก่ หนังสือพิมพ์รายวันฉบับต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่

¹พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย (2475 - 2488) (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 23 - 36.

²ป. วัชรารักษ์, คนหนังสือพิมพ์ (พระนคร : โอเคียนส์โตร์, 2506), หน้า 232. และ เสถียร จันทิมาธร, สายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย (กรุงเทพฯ : เจ้าพระยา, 2524), หน้า 126-128.

³ยศ วัชรเสถียร, "เหลียวมองข้างหลัง," พาที (พฤษภาคม 2520), หน้า 42 อ้างใน เสถียร จันทิมาธร, สายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย, หน้า 124-125. และ ดาวัญย์ โชคามระ, "อภิวังนาการของ "คำเรื่อง" นักเขียน," โลกหนังสือ 5 : 10 กรกฎาคม 2525, หน้า 75-76.

หนังสือพิมพ์ประเภทเสนอเรื่องบันเทิงคดีนี้ เป็นหนังสือพิมพ์ที่มีกิจการกว้างขวาง มาก่อนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 - 7¹ และส่วนใหญ่จะเป็นแหล่งที่ปัญญาชน นักเขียนรุ่นใหม่ ใช้ตีพิมพ์ผลงานของตนในระยะแรก ซึ่งมักเป็นงานประเภทนวนิยาย เรื่องสั้น บุคคลเหล่านี้ ส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาในช่วงเวลาประมาณปลายทศวรรษ 2460 ถึงต้นทศวรรษ 2470 เป็นส่วนใหญ่ หลังจากสำเร็จการศึกษาแล้วมักประกอบอาชีพรับราชการและเขียน บทความวิจารณ์ต่าง ๆ หรือนวนิยาย เรื่องสั้น ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ด้วย จนกระทั่งมีชื่อเสียงแล้วจึงได้ลาออกจากราชการและประกอบอาชีพเป็นนักเขียนโดยตรง ต่อมาก็ได้มาทำงานหนังสือพิมพ์แต่ยังคงเขียนนวนิยาย เรื่องสั้น สารคดีต่าง ๆ อยู่ด้วย ดังเช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์² มาลัย ชูพินิจ³ สด กุรมะโรหิต⁴ เป็นต้น นวนิยาย หรือเรื่องสั้นของนักเขียน นักหนังสือพิมพ์เหล่านี้ ส่วนหนึ่งจะตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์รายวัน ซึ่งจะมีผลในการช่วยให้หนังสือพิมพ์เหล่านั้นได้รับความสนใจจากผู้อ่านหลากหลายระดับ มิใช่จำกัดอยู่เฉพาะผู้ที่สนใจชาวสารการ เมืองเท่านั้น⁵

¹ คุรายละเอียดยกเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์หรือนิตยสารประเภทบันเทิงคดีได้ใน สุพรรณดี วราทร, ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทย, หน้า 63-79.

² "บันทึกชีวิตและงานของกุหลาบ สายประดิษฐ์ บันทึกจาก ชนิด สายประดิษฐ์ ผู้เป็นภรรยา," โลกหนังสือ 2 : 2 พฤศจิกายน 2521, หน้า 29.

³ เสลา เรชะรุจิ, 1 ศตวรรษหนังสือพิมพ์ไทย (พระนคร : บำรุงสาสน์, 2510), หน้า 340.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 418-419.

⁵ คุณสุภา ศิริमानนท์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโสได้ให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมว่า อาชีพนักหนังสือพิมพ์ในขณะนั้นเป็นอาชีพที่ไม่มั่นคงและมีรายได้น้อย ทำให้นักหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่มักเขียนนวนิยาย เรื่องสั้น เรื่องแปล ควบคู่กันไปด้วย (สัมภาษณ์คุณสุภา ศิริमानนท์, ณ บ้านเลขที่ 661/2 ซอยถาวร ถนนอิสราภาพ กรุงเทพฯ, วันที่ 26 มีนาคม 2523, เวลา 14.00 - 17.00 น.)

กลุ่ม "นักเขียนนักหนังสือพิมพ์" กลุ่มนี้เองที่มีบทบาทในการผลักดันให้การเป็นนักเขียนสามารถเป็นอาชีพของบุคคลได้ ทั้งนี้โดยการหาทุนออกหนังสือพิมพ์รายปักษ์ขึ้น ด้วยความร่วมมือกันเอง และรับซื้อเรื่องจากนักเขียนด้วยกันมาตีพิมพ์ นักเขียนกลุ่มนี้มี กุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นผู้นำ เรียกกลุ่มของตนเองว่า "คณะสุภาพบุรุษ" ประกอบด้วยนักเขียนคนอื่น ๆ อีกประมาณ 17 คน ออกหนังสือพิมพ์ สุภาพบุรุษรายปักษ์ ขึ้นในปี พ.ศ. 2472¹ นักเขียนคนอื่น ๆ ได้แก่ มาลัย ชูพินิจ, สนิท เจริญรัฐ, สถิตย์ เสมานิด เป็นต้น² กลุ่ม "คณะสุภาพบุรุษ" นี้ถือเป็นการรวมกลุ่มครั้งแรกของนักเขียนไทยที่ตั้งกลุ่มที่มีลักษณะเหมือนสำนักพิมพ์รับซื้อเรื่องมาตีพิมพ์³ ส่วนหนังสือพิมพ์ สุภาพบุรุษรายปักษ์ แม้จะออกอยู่ได้เพียงประมาณ 2 ปีก็เลิกลงไปแล้ว แต่นักเขียนคณะสุภาพบุรุษก็ยังคงรวมตัวกัน ส่วนหนึ่ง และได้เข้าไปเป็นนักหนังสือพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ หลายฉบับร่วมกัน เช่น บางกอกการเมือง (2474), ประชาชาติ (2475), สุภาพบุรุษรายวัน (2482 - 2486) เป็นต้น⁴ และนักเขียน นักหนังสือพิมพ์เหล่านี้เองที่จะมีบทบาททางการเมืองอย่างสูงในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มผู้นำในสังคมขณะนั้นที่นอกจากจะมีความรู้ความสนใจในปัญหาต่าง ๆ ของประเทศแล้ว ยังแสดงออกซึ่งความรู้ความมุ่งหวังในการเปลี่ยนแปลงสังคมของตนให้ปรากฏต่อสาธารณชน โดยการเขียนบทความและผลงานต่าง ๆ ในหน้าหนังสือพิมพ์อีกด้วย

¹ ฉุน ประภาวิวัฒน์, "กุหลาบ สายประดิษฐ์กับนักประพันธ์กลุ่มสุภาพบุรุษ," โลกหนังสือ 2 : 2 พฤศจิกายน 2521, หน้า 72. (ฉุนเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคณะสุภาพบุรุษ).

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

³ กุหลาบ สายประดิษฐ์, "เชิฐูร์จักกับเรา," สุภาพบุรุษ 1 (มิถุนายน 2471), หน้า 7 อ้างใน สุพรรณิ วราทร, ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทย, หน้า 79.

⁴ สุภา ศิริमानนท์, "ความทรงจำ : ชีวิตและการต่อสู้ของกุหลาบ สายประดิษฐ์," โลกหนังสือ 2 : 2 พฤศจิกายน 2521, หน้า 66-69.

จากเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษาและกิจการพิมพ์ดังได้กล่าวมาแล้วจึงมีส่วนทำให้อาชีพนักหนังสือพิมพ์แพร่หลายในหมู่นักหนังสือพิมพ์รุ่นใหม่ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะอุดมคติของความเป็นปัญญาชนของบุคคลเหล่านี้ที่สอดคล้องกับอุดมคติของอาชีพนักหนังสือพิมพ์ ดังที่พระยาศรราชพิพัฒน์ นักหนังสือพิมพ์ผู้มีบทบาทคนหนึ่งในขณะนั้นกล่าวถึงอุดมคติของความเป็นนักหนังสือพิมพ์ไว้ว่า

เจอร์นัลลิสต์ เป็นนักเขียนความเห็นและข่าวสารทั่วไป เพื่อยังประโยชน์ยอมใจผู้อ่านให้มีความคิดเห็นไปในทางบังเกิดสติปัญญาความรู้ ที่จะสู่จุดหมายแห่งความรุ่งเรืองแก่มนุษยชาติและประเทศบ้านเมือง และคอยอำนาจปากกาของเจอร์นัลลิสต์นี้เองได้เป็นเหตุให้เปลี่ยนแปลงสภาพบ้านเมืองสู่ความเจริญร่ำรวยยิ่งขึ้นมาหลายประเทศ¹

อย่างไรก็ดี แม้ว่าส่วนหนึ่งที่ช่วยให้หนังสือพิมพ์แพร่หลาย มีจำนวนพิมพ์เพิ่มขึ้นอยู่เสมอจะเนื่องมาจากการพิมพ์ "เรื่องประโลมโลก" แทรกในหนังสือพิมพ์ก็ตาม² แต่ข่าวสารการเมืองก็เป็นที่สนใจในหมู่นักข่าวเช่นกัน ดังที่บทความของสนธิ เจริญรัฐ ในหนังสือพิมพ์ ไทยใหม่ พ.ศ. 2474 กล่าวไว้ว่า

เวลานี้พลเมืองที่มีความรู้และความสามารถเสมอกับท่านองคมนตรี (สถานที่ปรึกษาพระมหากษัตริย์) ก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก ถึงแม้จะยังไม่ตั้งรัฐสภาขึ้นมาจะทำได้โดยโครงการ รางกฎหมายให้ประชาชนได้ติชมเสียก่อน แล้วจึงพิจารณาแก้ไขประกาศออกใช้เป็นกฎหมาย³

บทบาทของนักหนังสือพิมพ์ไทยในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในการวิพากษ์วิจารณ์ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดก็คือบทความเรื่อง

¹ศรทอง (นามแฝง), ชีวิตของประเทศ (พระนคร : ศรราช, 2512), หน้า 43-44 ศรทองเป็นนามปากกาของพระยาศรราชพิพัฒน์ ผู้เขียนบทความเรื่อง "ชีวิตของประเทศ" ที่พิมพ์เป็นตอน ๆ ลงในหนังสือพิมพ์ ไทยใหม่ ใน พ.ศ. 2474.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

³สนธิ เจริญรัฐ, โอ...ว่าอาณาประชาราษฎร์ (พระนคร : แพร่พิทยา, 2507), หน้า 85.

"มนุษยภาพ" ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ ศรีกรุง ปลายปี พ.ศ. 2474 สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต องค์ประธานอภิรัฐมนตรีสภา ทรงมีทัศนคติตอบความขึ้นนี้ว่า "ไม่ผิดอะไรกับลู่กระเบิดที่หย่อนลงบนราชบัลลังก์" และมีผลทำให้เจ้าหน้าที่กองเอกสารและหนังสือพิมพ์ยึดใบอนุญาตหนังสือพิมพ์ ศรีกรุง พร้อมกับปิดแทนพิมพ์ ทั้ง ๆ ที่บทความขึ้นนี้ยังตีพิมพ์ไม่ครบ¹

ในช่วงเวลาเหล่านี้ นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ก็จะเป็นคนกลุ่มเดียวที่มีบทบาทกระตุ้นความคิดในการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ และการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างกว้างขวาง ดังมีผู้กล่าวว่

ยศ วัชรเสถียร, "กุหลาบ สายประดิษฐ์ ในความทรงจำของข้าพเจ้า,"
สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 7 : 11 กรกฎาคม 2516, หน้า 64-65.

บทความเรื่อง "มนุษยภาพ" เป็นบทความที่มีผู้กล่าวถึงมาก เพราะมีผลทำให้หนังสือพิมพ์ ศรีกรุง ถูกปิดและแทนพิมพ์ของโรงพิมพ์ศรีกรุงถูกล่ามโซ่ ขณะนี้ยังไม่สามารถหาต้นฉบับของบทความนี้ได้ แต่จากข้อเขียนของนักหนังสือพิมพ์อาวุโสผู้มีบทบาทมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2470 พอจะสรุปได้ว่า บทความนี้ได้วิพากษ์วิจารณ์การเมืองและสังคมไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เรียกร้องให้รัฐบาลเห็นความสำคัญของสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคเท่าเทียมกันของประชาชนในทุก ๆ ด้าน พร้อมกับเสนอให้ยกเลิกระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และปกครองประเทศด้วยระบอบประชาธิปไตยแทน ผู้เขียนได้กล่าวว่า ระบอบราชาธิปไตยจะมีอยู่ในโลกนี้ต่อไปอีกไม่ได้แล้ว นอกจากที่ใจกลางทวีปแอฟริกาเท่านั้น (ดู เสลา เรชะรุจิ, 1 ศตวรรษหนังสือพิมพ์ไทย, หน้า 457 และ สุภา ศิริमानนท์, "ความทรงจำ : ชีวิตและการต่อสู้ของกุหลาบ สายประดิษฐ์," หน้า 66).

ในระบบเกาทัณฑ์ปลายสมัย พลเมืองซึ่งขึ้นอยู่กับหลุมที่สุดต่อการที่จะกลายเป็น "เสี้ยนหนามแผ่นดิน" ก็คือ นักหนังสือพิมพ์ เพราะว่าพระราชบัญญัติเอกสารและหนังสือพิมพ์ พ.ศ. 2470 ใ้ระบบไว้วาง บทประพันธ์ซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่ออกไปนั้นมีหลายท่านองที่เจ้าหน้าที่รัฐบาลอาจพิจารณาตีความไปว่ามุ่งก่อกวนความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง อันมีความผิดเสมอด้วยกบฏ¹

ในด้านการควบคุมหนังสือพิมพ์ของไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แม้หนังสือพิมพ์ไทยจะมีกำเนิดมาตั้งแต่ พ.ศ. 2387 ในสมัยรัชกาลที่ 3 และขยายตัวเติบโตเรื่อยมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 แต่รัฐบาลในสมัยนั้นก็ยังไม่เคยออกกฎหมายขึ้นใช้ควบคุมกิจการพิมพ์และหนังสือพิมพ์โดยตรง รัฐบาลขณะนั้นใช้เพียง "พระราชกำหนดลักษณะพิมพ์ประมาทร.ศ. 118" เท่านั้นในการควบคุมหนังสือพิมพ์ จนกระทั่งเมื่อหนังสือพิมพ์ วายาโม ได้วิพากษ์วิจารณ์การบริหารราชการของรัฐบาลอย่างรุนแรง จนรัฐบาลเห็นว่าเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนทำให้ นายสตีลีย์ เสมานิด บรรณาธิการถูกลงโทษจำคุก 5 ปี รัฐบาลจึงได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์โดยตรงได้แก่ "พระราชบัญญัติว่าด้วยสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ พ.ศ. 2465" ซึ่งมีบทบัญญัติสำคัญกำหนดให้ต้องขออนุญาตรัฐบาลก่อนการจัดตั้งโรงพิมพ์ ส่วนการออกหนังสือพิมพ์และการพิมพ์ บรรณาธิการยังคงเป็นไปได้อย่างเสรี และมาตรการที่รัฐบาลกำหนดไว้สำหรับการลงโทษหนังสือพิมพ์ก็คือการปิดโรงพิมพ์เท่านั้น²

คงได้กล่าวมาแล้วว่า นับตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 จนถึงต้นสมัยรัชกาลที่ 7 กิจการหนังสือพิมพ์ได้เติบโตขึ้นมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 7 หนังสือพิมพ์ได้มีบทบาทสำคัญในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและการเสนอแนวความคิดประชาธิปไตยให้แก่สังคมอีกด้วย กฎหมายการพิมพ์ที่มีอยู่ก็ไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะควบคุมนักหนังสือพิมพ์ได้ ฉะนั้นรัฐบาลจึงได้ยกเลิกกฎหมายการพิมพ์ พ.ศ. 2465 และออก "พระราชบัญญัติว่าด้วยสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ พ.ศ. 2470" ขึ้นใช้แทน ซึ่งมีบทบัญญัติในการกำหนดคุณ

¹ สนิท เจริญรัฐ, โอ...ว่าอาณาประชาราษฎร์ หน้า 130-131.

² สุรศักดิ์ นุ่มนนท์, ไซ่ตรวนหนังสือพิมพ์, (กรุงเทพฯ : สวนหนังสือ, 2521), หน้า 63-65.

สมบัติของบรรณาธิการ ห้ามข้าราชการประจำเป็นบรรณาธิการและเขียนบทความลงพิมพ์ และห้ามการลงข่าวที่จะทำให้มีผลกระทบกระเทือนความสัมพันธ์กับต่างประเทศ¹ แต่อย่างไรก็ตาม กฎหมายฉบับนี้ก็มิได้ทำให้หนังสือพิมพ์ลดการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลได้เท่าใดนัก²

อนึ่ง นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 - 6 รัฐบาลก็ได้อาศัยหนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนรัฐบาล โดยให้พระคลังข้างที่เป็นผู้ออกหนังสือพิมพ์ไทย ให้มีบทบาทในการเสนอข่าวสารของทางราชการต่อประชาชน โดยเฉพาะการตีพิมพ์บทพระราชนิพนธ์ทางการเมืองของรัชกาลที่ 6 เป็นประจำ³ นอกจากนี้รัฐบาลยังให้เงินทุนสนับสนุนหนังสือพิมพ์บางฉบับ ได้แก่ กรุงเทพฯ เติลเมิ้ล ทำให้กรุงเทพฯ เติลเมิ้ลมีส่วนช่วยสนับสนุนรัฐบาลประกาศสงครามกับเยอรมนีในสงครามโลกครั้งที่ 1 และในที่สุดพระคลังข้างที่ก็ได้ซื้อกิจการของกรุงเทพฯ เติลเมิ้ลมาดำเนินการเอง⁴ หนังสือพิมพ์ทั้ง 2 ฉบับนี้ยังคงมีบทบาทเป็นหนังสือพิมพ์ของทางราชการต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 แต่หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2476 กรุงเทพฯ เติลเมิ้ล ก็ถูกรัฐบาลปิดโดยไม่มีกำหนด⁵

รัฐบาลในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ให้ความสนใจกับการวิพากษ์วิจารณ์ข่าวสารการเมืองของหนังสือพิมพ์อย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐบาลมีหน่วยงานทำหน้าที่เก็บรวบรวมข่าว และบทความวิจารณ์ต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์เสนอต่อพระมหากษัตริย์ทั้งรัชกาลที่ 6 และ 7 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการรวบรวมบทความประเภทที่วิพากษ์วิจารณ์

¹ สุรัตน์ นุมนนท์, ไซตรวนหนังสือพิมพ์, หน้า 65-69.

² พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย..., หน้า 31-32.

³ สุกัญญา ศีรวณิช, ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย..., หน้า 74-75.

⁴ พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย..., หน้า 18-19.

⁵ ป. วัชรารักษ์, คนหนังสือพิมพ์..., หน้า 15.

การบริหารราชการของรัฐบาล¹ จากเอกสารเหล่านี้ อาจไม่พบว่ารัฐบาลได้อาศัยคำวิพากษ์วิจารณ์ของนักหนังสือพิมพ์เป็นแนวทางสำหรับการแก้ไขข้อบกพร่องของการบริหารประเทศโดยตรง แต่จากพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อบทความเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า รัฐบาลตระหนักถึงความสำคัญของคำวิพากษ์วิจารณ์ในระดับหนึ่ง และพยายามหาทางควบคุมมิให้นักหนังสือพิมพ์วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลรุนแรงนัก โดยการตั้งเงื่อนไขบรรณาธิการก่อน ถ้าไม่เชื่อฟังจึงจะลงโทษด้วยการปิดหนังสือพิมพ์²

การควบคุมหนังสือพิมพ์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลเข้าใจบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการเมือง แต่รัฐบาลก็ไม่ต้องการให้มีการวิพากษ์วิจารณ์คนใดตามอำเภอใจ รัฐบาลจะยอมรับการวิจารณ์ข้อบกพร่องของตนในระดับหนึ่งเท่านั้น ส่วนวิธีการควบคุมหนังสือพิมพ์นั้น รัฐบาลก็ได้ใช้มาตรการรุนแรงในทันทีทันใด แต่การที่รัฐบาลออกกฎหมายการพิมพ์ขึ้นใช้หลังจากที่การวิพากษ์วิจารณ์ของหนังสือพิมพ์ได้ขยายตัวออกไปกว้างขวางแล้ว และรัฐบาลก็ได้ใช้กฎหมายดังกล่าวอย่างจริงจังในทางปฏิบัติ ทำให้รัฐบาลไม่สามารถควบคุมบทบาทของหนังสือพิมพ์ได้มากนัก

¹ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ใน กจช. ร.6 น.20.12/5 หนังสือพิมพ์ตัด "รีบิลลิกัน", ร.6 น.20.12/10 หนังสือพิมพ์ตัด "รีบิลลิกัน" และ ร.7 ม.26.4 หนังสือพิมพ์ (บทความ) พ.ศ. 2471 - 2472 และ ร.7 รล.19.1 (1-10) หนังสือพิมพ์ (ข่าว) พ.ศ. 2468-2475.

²กจช. ร.7 รล. 19.1/1, ที่ 9/117 (19 มกราคม 2468) และ รล. 19.1/1 ที่ 30/10323 (29 มกราคม 2468) พระราชปรารภของรัชกาลที่ 7 ถึงเจ้าพระยายมราช.

การขยายตัวและบทบาทของนักหนังสือพิมพ์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475
ถึงสงครามโลกครั้งที่ 2

การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎรได้ทำให้เกิดความตื่นตัวทางการเมืองกันทั่วไปว่าจะในยุคแห่งความเสรีในการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ของประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มนักหนังสือพิมพ์ก็ยังคงเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทในการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองอย่างสูง และเป็นกลุ่มผู้นำสังคมที่สนใจแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ของบ้านเมืองอยู่ตลอดเวลา¹ นักหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ที่มีบทบาทในช่วงเวลานี้ก็ยังคงเป็นนักหนังสือพิมพ์กลุ่มเดียวกับที่เคยทำงานมาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั่นเอง ดังเช่น พระยาศรารักษ์พิพัฒน์, กุหลาบ สายประดิษฐ์, สนิท เจริญรัฐ เป็นต้น

ในขณะเดียวกัน อาชีพนักหนังสือพิมพ์ได้ขยายตัวออกไปกว้างขวางขึ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากการก่อตั้งหนังสือพิมพ์ใหม่ ๆ หลายฉบับทั้งจากรัฐบาลและเอกชน เพื่อเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่และสนับสนุนแนวความคิดของกลุ่มคน² เช่น รัฐบาลคณะราษฎรได้ออกหนังสือพิมพ์ เทอครัฐธรรมนูญ นายปรีดี พนมยงค์ ได้ออกหนังสือพิมพ์ 24 มิถุนา และ สัจจา ส่วนหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เคล็ดเมด ก็มีกลุ่มพระราชวงศ์ให้การสนับสนุน และที่สำคัญก็คือการก่อตั้งหนังสือพิมพ์ ประชาชาติ ของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ มี กุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นบรรณาธิการ และกลุ่มคณะสุภาพบุรุษร่วมทำงานด้วย หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ให้ความสนใจข่าวสารการเมืองสูง มีเป้าหมายสนับสนุนระบอบประชาธิปไตย

¹ คุรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทของหนังสือพิมพ์ไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2488 ใค้ใน พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย..., บทที่ 2 - 5.

² คุรายละเอียดเกี่ยวกับการออกหนังสือพิมพ์เหล่านี้ใค้ในเรื่องเดียวกัน, หน้า 38 และใน สุกัญญา ศีรวณิช, ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย..., หน้า 115 - 128.

โดยตรง และมีอิทธิพลต่อประชาชนอย่างมาก¹

อย่างไรก็ตาม แม้โดยหลักการแล้วระบอบประชาธิปไตยจะเห็นความสำคัญของสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนมากกว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่รัฐบาลหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ได้แก้ไขกฎหมายการพิมพ์ฉบับ พ.ศ. 2470 เสียใหม่ ประกาศใช้ "พระราชบัญญัติสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช 2475" แทน ซึ่งมีบทบัญญัติสำคัญให้รัฐบาลมีโอกาสควบคุมหนังสือพิมพ์เพิ่มขึ้นด้วยการอนุญาตให้เสนอบัตรกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงการต่างประเทศตรวจข่าวและห้ามการเสนอข่าวที่กระทบกระเทือนกิจการของสองกระทรวงนี้ รวมทั้งรัฐบาลยังสามารถปิดกิจการหนังสือพิมพ์ได้ทางอ้อม โดยกำหนดให้ใบอนุญาตหนังสือพิมพ์สิ้นสุดอายุถ้าหนังสือพิมพ์มิได้ออกจำหน่ายติดต่อกันเกิน 30 วัน²

นอกจากนี้รัฐบาลคณะราษฎรยังได้ตั้ง "กรมโฆษณาการ" ขึ้นเพื่อทำหน้าที่กลั่นกรองข่าวของรัฐบาลที่จะเสนอต่อประชาชนไม่ให้เสนอข่าวที่จะทำให้เกิดผลเสียหายแก่รัฐบาล และออกประกาศห้ามข้าราชการและกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ เขียนบทความลงหนังสือพิมพ์อีกด้วย มาตรการต่าง ๆ ของรัฐบาลใหม่นี้ได้ทำให้หนังสือพิมพ์วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง³

แม้รัฐบาลคณะราษฎรจะออกกฎหมายและมาตรการต่าง ๆ มาใช้ควบคุมนักหนังสือพิมพ์ แต่การเพิ่มขึ้นของหนังสือพิมพ์ในปี พ.ศ. 2475 และสถานการณ์ภายในประเทศในเวลาต่อมาได้มีส่วนช่วยทำให้อาชีพนักหนังสือพิมพ์ขยายตัวและเกิดนักหนังสือพิมพ์ใหม่ เข้ามามีบทบาททางการเมืองรวมด้วยอีกมาก

สถานการณ์ภายในประเทศที่มีผลอย่างสำคัญต่อนักหนังสือพิมพ์ก็คือ การขยายตัวของการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2477 รัฐบาลคณะราษฎรได้เปิด

¹พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย..., หน้า 49.

²สุรัตน์ นุ่มนนท์, โชครวนหนังสือพิมพ์..., หน้า 69-73.

³พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย..., หน้า 45-46.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้น โดยมีเป้าหมายให้ความรู้แก่ประชาชนในระบบประชาธิปไตยทางด้านการเมือง การปกครองและเศรษฐศาสตร์ ดังปรากฏในคำกราบบังคมทูลตอนหนึ่งของนายปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาเปิดมหาวิทยาลัยในวันที่ 27 มิถุนายน 2477 ความว่า

ในปัจจุบัน ประเทศสยามมีความประสงค์อันใหญ่ยิ่งที่จะปรับระดับการศึกษาของราษฎรให้เจริญถึงขนาดเหมาะสมแก่กาลสมัย การระดับการศึกษายังไม่เจริญถึงขนาดที่ควรใคร่การกวดหนาของประเทศก็จะเป็นสิ่งมองไม่เห็นอีกนาน ยิ่งในสมัยที่ประเทศของเราดำเนินการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญเช่นนี้แล้ว เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้มีมหาวิทยาลัยสำหรับประศาสน์ความรู้ในวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแก่พลเมืองที่จะใช้เสรีภาพในการศึกษาทางกว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติสืบไป¹

ดังนั้น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเปิด จึงเป็นสถาบันการศึกษาที่กลุ่มนักหนังสือพิมพ์จำนวนไม่น้อยเข้าไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์ รวมทั้งบุคคลอื่น ๆ ที่จะเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่มีบทบาทต่อมา เช่น อุตธรรม พลกุล, สุภา ศิริมานนท์, ทองใบ ทองเปาค เป็นต้น ทั้งนี้ส่วนหนึ่งน่าจะเนื่องมาจากบรรยากาศทางการเมืองในช่วงระยะเวลาเปลี่ยนผ่านจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบบประชาธิปไตย ทำให้นักหนังสือพิมพ์ที่มีความสนใจต่อปัญหาต่าง ๆ ของบ้านเมืองอยู่ก่อนแล้วพยายามหาความรู้เพิ่มเติมเมื่อมีโอกาส เพื่อจะได้สามารถวิพากษ์วิจารณ์แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมได้อย่างน่าเชื่อถือมีเหตุผลยิ่งขึ้น และขณะเดียวกัน ขณะที่บรรยากาศทั่วไปของสังคมสนใจกับปัญหาการเมืองของประเทศนั้น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองเองก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยเพิ่มหรือกระตุ้นความสนใจการเมืองของประเทศในหมู่นักศึกษาซึ่งเป็นประชาชนทั่ว ๆ ไปได้อีกทางหนึ่งด้วย

นอกจากนี้ในช่วงระยะเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบบประชาธิปไตย (พ.ศ. 2475 - 2487) นี้ ก็ได้มีเหตุการณ์ทางการเมืองหลาย

¹ คัดจาก สิ่งสี่นิ้ว, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524, หน้า 4.

เหตุการณ์เกิดขึ้นและเป็นปัจจัยที่ช่วยให้หนังสือพิมพ์สนใจและมีบทบาททางการเมืองสูงได้แก่ การเกิดความขัดแย้งในหมู่ผู้นำทางการเมืองทั้งระหว่างสถาบันกษัตริย์กับรัฐบาล คณะราษฎร ระหว่างผู้นำทางการเมืองรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ และความขัดแย้งในคณะราษฎรเอง นับตั้งแต่การเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ ทำให้รัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาต้องออก "พระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2476" เนื่องจากกลัวว่านายปรีดี พนมยงค์ จะนำลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามาใช้และจะเกิดผลร้ายต่อสถาบันกษัตริย์¹ และรัฐบาลยังได้ออกคำสั่งถึงหนังสือพิมพ์ห้ามการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ มิฉะนั้นรัฐบาลจะสั่งปิดโรงพิมพ์ทันที²

ความแตกแยกในคณะรัฐมนตรีโดยเฉพาะระหว่างกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดา และกลุ่มพระยาพหลพลพยุหเสนา เนื่องมาจากความขัดแย้งกันในเค้าโครงเศรษฐกิจนี้ ทำให้ผู้นำทางทหารทั้ง 4 ของคณะราษฎรได้แก่ พระยาพหลพลพยุหเสนา, พระยาทรงสุรเดช, พระยาฤทธิอาคเนย์ และพระประศาสน์พิทยายุทธ ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี³ รัฐบาลได้พยายามปกปิดเบื้องหลังของเหตุการณ์นี้ ในขณะที่หนังสือพิมพ์ได้พยายามหาข้อเท็จจริงมาเสนอข่าวแก่ประชาชน และวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรง โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย ซึ่งวิพากษ์วิจารณ์เรื่องนี้เป็นอย่างมาก ดังนั้นรัฐบาลจึงได้ถอนใบอนุญาตทุกหลาย สายประคิษฐ์ บรรณาธิการ ในข้อหา "ลงบทความเป็นเลี่ยนหนามแผ่นดิน มีเหตุผลอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของประชาชน"⁴

¹ คุรายละเอียดยของเรื่องนี้ได้ใน วิภา มโนพิทักษ์, "ความขัดแย้งในคณะราษฎร," ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และสุชาติ เจริญวงศ์ (บก.) การเมือง-การปกครองไทยสมัยใหม่..., หน้า 414-422.

² พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย..., หน้า 47-48.

³ คุรายละเอียดยได้ใน วิภา มโนพิทักษ์, "ความขัดแย้งในคณะราษฎร," หน้า 428-433.

⁴ พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย..., หน้า 49-50 และภาคผนวก ข. หน้า 163.

เมื่อรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา (21 มิถุนายน 2476 - 15 ธันวาคม 2481) เข้ามาปกครองประเทศหลังจากการทำรัฐประหารล้มอำนาจรัฐบาลพระยามโน-ปกรณ์นิติธาดาในวันที่ 20 มิถุนายน 2476 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับหนังสือพิมพ์ก็ดีขึ้นเล็กน้อย มีการอนุญาตให้หนังสือพิมพ์ส่งตัวแทนเข้าฟังการประชุมสภาผู้แทนราษฎรได้¹ แต่ต่อมาไม่นานในเดือนพฤษภาคม 2477 รัฐบาลก็ได้ยกเลิกกฎหมายการพิมพ์ฉบับแก้ไข พ.ศ. 2475 และประกาศใช้ "พระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. 2476" กฎหมายฉบับนี้มีผลในการควบคุมเสรีภาพของหนังสือพิมพ์มากขึ้น โดยให้อำนาจเจ้าพนักงานการพิมพ์แต่งตั้งหรือถอดถอนใบอนุญาตหนังสือพิมพ์ได้โดยไม่มีกำหนด ทั้งยังกำหนดคุณสมบัติของบรรณาธิการให้ต้องสำเร็จการศึกษามัธยมบริบูรณ์ หรือต้องผ่านการคัดลिनทดสอบจากเจ้าพนักงานการพิมพ์เป็นต้น²

เหตุการณ์ทางการเมืองต่อมาที่มีผลต่อหนังสือพิมพ์ก็คือการที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ ในวันที่ 2 มีนาคม 2477 รัฐบาลได้ควบคุมการเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์อย่างเข้มงวด โดยออกประกาศห้ามการเสนอข่าวนี้พร้อมทั้งยังได้ตรวจข่าวหนังสือพิมพ์อีกด้วย หนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ต่างไม่พอใจกับคำสั่งดังกล่าวและได้รวมตัวกันรวม 17 ฉบับ ร้องเรียนรัฐมนตรีมหาดไทยให้พิจารณาแต่งตั้งหัวหน้าแผนกเอกสาร กรมโฆษณาการใหม่แทนคนเก่าที่นักหนังสือพิมพ์เห็นว่าปฏิบัติต่อตนเกินอำนาจหน้าที่³

กฎหมายการพิมพ์ของรัฐบาลในสมัยประชาธิปไตยระยะแรกนี้ ทำให้รัฐบาลสามารถควบคุมบทบาทของหนังสือพิมพ์ได้อย่างมาก โดยการลงโทษหนังสือพิมพ์อย่างจริงจังด้วยมาตรการขั้นรุนแรงที่สุด คือการปิดหนังสือพิมพ์ ดังจะเห็นว่าช่วงระยะเวลาตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน 2475 จนถึงวันที่ 16 กรกฎาคม 2477 มีหนังสือพิมพ์ถูกปิดถึง 16 ฉบับและ

¹พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย..., หน้า 52.

²สุรัตน์ นุ่มนนท์, โชครวนหนังสือพิมพ์..., หน้า 73-75.

³พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย..., หน้า 57-

มีนักหนังสือพิมพ์ถูกถอนใบอนุญาต 30 คน บางครั้งก็รวมทั้งเจ้าของกิจการหนังสือพิมพ์อีกด้วย¹

ครั้นสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม (16 ธันวาคม 2481 - 24 กรกฎาคม 2487) รัฐบาลได้ออกกฎหมายรัฐนิยมฉบับต่าง ๆ บังคับใช้ต่อประชาชน และมีการจำกัดสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลบางประการ จนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. 2482 - 2488) รัฐบาลก็ได้ถือโอกาสเข้าควบคุมหนังสือพิมพ์อย่างเข้มงวดด้วยการออกกฎหมายการพิมพ์ฉบับใหม่ คือ "พระราชบัญญัติการพิมพ์ พุทธศักราช 2484" เพื่อกำหนดหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ระหว่างสงคราม อันเป็นการเพิ่มอำนาจเจ้าพนักงานการพิมพ์และอธิบดีกรมตำรวจที่จะควบคุมตรวจข่าวหนังสือพิมพ์ได้มากขึ้น จนมีผลทำให้หนังสือพิมพ์ลดจำนวนลงจาก 25 ฉบับ เหลือเพียง 12 ฉบับทันที²

นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้ให้หนังสือพิมพ์สนับสนุนการปกครองของตน เช่น ให้ลงคำขวัญสนับสนุนผู้นำหรือจอมพล. พิบูลสงคราม โดยเฉพาะ ให้ลงข่าวสนับสนุนรัฐบาลในสงครามอินโดจีน พ.ศ. 2484 ที่สำคัญก็คือ ให้หนังสือพิมพ์สนับสนุนนโยบายต่างประเทศของตนที่ร่วมมือกับฝ่ายอักษะประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร หนังสือพิมพ์หลายฉบับได้วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรง จนรัฐบาลต้องจับกุมนักหนังสือพิมพ์จำนวนมากด้วยข้อหา "กบฏไทยอิสระ" ในปี พ.ศ. 2485 เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์, อารีย์ ลีวีระ และสุรีย์ ทองวาณิช เป็นต้น³

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481 - 2487) และนักหนังสือพิมพ์เป็นไปอย่างไรบ้าง เนื่องจากนักหนังสือพิมพ์ต้องการวิพากษ์วิจารณ์ตรวจสอบการบริหารราชการของรัฐบาลโดยตรงไปตรงมา ในขณะที่รัฐบาลต้องการให้

¹ดู รายละเอียดจาก "รายการถอนใบอนุญาตเป็นเจ้าของบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ พ.ศ. 2475" ได้ใน เรื่องเดียวกัน, ภาคผนวก ข. หน้า 160-166.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 62-63.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 64-66.

นักหนังสือพิมพ์คัดลอกตามนโยบายของตน และพยายามลดเสรีภาพในการเผยแพร่ข่าวสารของหนังสือพิมพ์ด้วยวิธีการต่าง ๆ เหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับนักหนังสือพิมพ์ที่มีจุดมุ่งหมายแตกต่างกัน ก็คือ งานเขียนบทความขนาดยาวเรื่อง "เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475" ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษ ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ของตนรวม 17 ตอน ระหว่างเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน พ.ศ. 2484 โดยมีจุดมุ่งหมาย "ที่จะหาวิธีใหม่ต่อต้านมรสุมของระบอบเผด็จการในเวลานั้น"¹ บทความเหล่านี้ได้วิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมของรัฐบาลคณะราษฎร ซึ่งให้เห็นความเบี่ยงเบนจากอุดมการณ์ปฏิวัติที่ได้สัญญาไว้ต่อประชาชน ดังในคำนำที่กุหลาบกล่าวไว้ว่า

ข้าพเจ้านำพฤติกรรมของการปฏิวัติมาเรียบเรียงลงไว้ ก็ประสงค์จะให้ เป็นข้อตั้งเตือนแก่นักปฏิวัติกลุ่มหนึ่งที่ถืออำนาจการปกครองในสมัยนั้น ใต้อำนาจนี้ถึงอุดมคติของการปฏิวัติว่า เขาได้แสดงไว้อย่างไร และความประพฤติที่เขาปฏิบัติอยู่เป็นปฏิปักษ์ต่ออุดมคติของเขาอย่างไร ข้าพเจ้าหวังจะให้คนเหล่านั้นบังเกิดความรู้สึกละอายใจและใต้อำนาจนี้คนว่า เมื่อเขาทรยศต่ออุดมคติของเขา ซึ่งในเวลาต่อมาได้กลายเป็นอุดมคติของประชาชนไปแล้ว ก็เท่ากับว่าเขาได้ทรยศต่อประชาชนนั่นเอง²

บทความดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการตอบโต้ระหว่างจอมพล ป. กับ กุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นเวลานาน³ ซึ่งชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลไม่ตระหนักถึงหน้าที่และบทบาทของนักหนังสือพิมพ์ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย จนกระทั่งเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามพ้นจากตำแหน่งไป ในสมัยของรัฐบาลพลเรือระหว่าง พ.ศ. 2487 - 2489 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลและนักหนังสือพิมพ์จึงดีขึ้น

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์, เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475 (กรุงเทพฯ : บุรพาแดง, 2518), หน้า 4.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15-38.

นักหนังสือพิมพ์สมัยรัฐบาลพลเรือน ตั้งแต่ 1 สิงหาคม 2487 จนถึง 7 พฤศจิกายน 2490

การเปลี่ยนรัฐบาลของไทยในปี พ.ศ. 2487 ขณะที่สงครามโลกครั้งที่ 2 กำลังจะยุติลง จากรัฐบาลนิยมฝ่ายอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (16 ธันวาคม 2481 - 24 กรกฎาคม 2487) เป็นรัฐบาลนิยมฝ่ายสัมพันธมิตรของนายควง อภัยวงศ์ (1 สิงหาคม 2487 - 17 สิงหาคม 2488) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บรรยากาศทางการเมืองของไทยเปลี่ยนแปลงไป รัฐบาลใหม่ของนายควง อภัยวงศ์ ได้ยกเลิกมาตรการการปกครองหลายอย่างของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เช่น การยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับต่าง ๆ และระบบภาษาไทยแบบใหม่ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นต้น ทั้งยังได้ดำเนินการปลดปล่อยนักโทษการเมืองทั้งหมดที่ถูกจับกุมและพิพากษาคดีตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษเพิ่มเติม พ.ศ. 2478 และพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ พ.ศ. 2481 โดยการออกพระราชกำหนดนิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำความผิดฐานกบฏและจลาจลพุทธศักราช 2488¹ นอกจากนี้รัฐบาลยังได้ดำริที่จะร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้นใช้แทนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามพุทธศักราช 2475 อีกด้วย²

การดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้กระทำต่อเนื่องกันมาในสมัยรัฐบาลนายทวี บุญยเกตุ (31 สิงหาคม 2488 - 17 กันยายน 2488) รัฐบาล หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช (17 กันยายน 2488 - 31 มกราคม 2489) รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ (31 มกราคม 2489 - 18 มีนาคม 2489) จนกระทั่งแล้วเสร็จและประกาศใช้เมื่อวันที่

¹ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 62 ตอนที่ 27, 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2488 ในไฟโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมายและเอกสารสำคัญในทางการเมืองของประเทศไทย เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519), หน้า 388.

²ประชัน รักพงษ์, "การศึกษาบทบาททางการเมืองในระบบรัฐสภาของรัฐบาลทหารและรัฐบาลพลเรือนในประเทศไทย (พ.ศ. 2481 - 2500)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 217-218.

10 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 คือ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489"¹ ในสมัยรัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ (24 มีนาคม 2489 - 8 มิถุนายน 2489) นับเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ 3 ของไทย ซึ่งมีความแตกต่างจากรัฐธรรมนูญ 2 ฉบับที่ผ่านมาคือฉบับชั่วคราว วันที่ 17 มิถุนายน 2475 และฉบับวันที่ 10 ธันวาคม 2475 ในประเด็นสำคัญ 3 ประการด้วยกัน คือ

1. กำหนดให้รัฐสภาประกอบด้วย 2 สภา คือ สภาผู้แทนราษฎร มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน และวุฒิสภามาจากการเลือกตั้งทางอ้อมของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
2. ห้ามข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งทางการเมือง
3. รับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลในการรวมกลุ่มกันเป็นพรรคการเมือง²

นอกจากนี้ ในสมัยรัฐบาลหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช ได้มีการประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎรและเปิดโอกาสให้เลือกตั้งผู้แทนราษฎรใหม่เมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2489 นับเป็นการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 4 หลังจากการเลือกตั้งครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2481

แนวโน้มของการจัดตั้งรัฐบาลของไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นับตั้งแต่รัฐบาลนายทวี บุณยเกตุ เป็นต้นมา จนถึงรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ครั้งที่ 2 (31 มกราคม 2489 - 18 มีนาคม 2489) ที่จัดตั้งขึ้นหลังจากการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 4 แสดงให้เห็นว่านักการเมืองพลเรือนและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลุ่มที่มาจากจังหวัดในภาคอีสานซึ่งส่วนใหญ่เคยเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทยที่ทำการต่อต้านญี่ปุ่นในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และเป็นสมาชิกพรรคการเมืองพรรคสหชีพ และพรรคแนวร่วมรัฐธรรมนูญได้รับการแต่งตั้ง

¹ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 63 ตอนที่ 31, 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ในไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ..., หน้า 404.

²กระมล ทองธรรมชาติ, "วิเคราะห์และประเมินผลรัฐธรรมนูญฉบับต่าง ๆ ของไทย," สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 11 : 12 ธันวาคม 2516, หน้า 65-67.

เป็นคณะรัฐมนตรีมากขึ้น¹ รวมทั้งในคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ของนายปรีดี พนมยงค์ (21 มีนาคม 2489 - 8 มิถุนายน 2489, 11 มิถุนายน 2489 - 21 สิงหาคม 2489) และรัฐบาลชุดพลเรือตรี หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (23 สิงหาคม 2489 - 30 พฤษภาคม 2489, 30 พฤษภาคม 2489 - 8 พฤศจิกายน 2489) ที่บริหารราชการต่อกันมาก่อน การรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ก็ตาม ซึ่งแตกต่างจากโครงสร้างคณะรัฐมนตรีของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (16 ธันวาคม 2481 - 6 มีนาคม 2485, 7 มีนาคม 2485 - 24 กรกฎาคม 2487) ที่รัฐมนตรีส่วนใหญ่เป็นนายทหารที่มียศระดับ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, ป.7/2489 เบ็ดเตล็ด บทความ (2) หนังสือพิมพ์ ศรีกรุง ฉบับวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2498 บทความเรื่อง "ขบวนการรัฐมนตรีของเมืองไทย" เขียนโดย อ. เหมรัตน์ ได้รวบรวมสถิติรัฐมนตรีที่เคยเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทยไว้ดังนี้

1. รัฐบาลนายทวี บุญยเกตุ มีรัฐมนตรี 27 คน
เป็นอดีตเสรีไทย 13 คน
2. รัฐบาลหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช มีรัฐมนตรี 23 คน
เป็นอดีตเสรีไทย 13 คน
3. รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ มีรัฐมนตรี 17 คน
เป็นอดีตเสรีไทย 6 คน

ในจำนวนรัฐมนตรีเหล่านี้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากจังหวัดในภาคอีสาน สังกัดพรรคสหภูมิ ได้แก่ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ (อุบลราชธานี) นายเตียง ศิริขันธ์ (สกลนคร) นายถวิล อุดล (ร้อยเอ็ด) และนายจำลอง คาวเรือง (มหาสารคาม).

สูง¹

รัฐบาลพลเรือนเหล่านี้ นับตั้งแต่รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ชุดที่ 1 เป็นต้นมา ได้เริ่มนโยบายใหม่โดยเปิดโอกาสให้หนังสือพิมพ์มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นได้อย่างกว้างขวางขึ้น คงจะเห็นได้จากประกาศของกรมโฆษณาการว่าจะให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ทุกฉบับอย่างเต็มที่ และจากคำให้สัมภาษณ์ของนายควง อภัยวงศ์ เอง ในหนังสือพิมพ์ ไทยใหม่ ฉบับวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2487 ว่า การพัฒนาประเทศจะเป็นไปได้ไม่ใช่หน้าที่ของรัฐบาลเท่านั้น แต่จะต้องได้รับความร่วมมือจากหนังสือพิมพ์ในอันที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกันในความเจริญหรือความเสื่อมของประเทศด้วย² และรัฐบาลพลเรือนชุดต่อมาก็ยังคงตระหนักถึงความมีเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ ดังในสมัยของรัฐบาลหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช ซึ่งอนุญาตให้นักหนังสือพิมพ์เข้าไปทำข่าวในทำเนียบนายกรัฐมนตรีได้อย่างสะดวก³

นอกจากเหตุการณ์ทางการเมืองภายในประเทศแล้ว สถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศก็ยังเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ช่วยให้บรรยากาศทางการเมืองของไทยเปลี่ยนแปลงไป หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลงในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2488 ประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยได้พยายามสมัครเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชา-

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และพีรศักย จันทวรินทร์ (ผู้รวบรวม), ข้อมูลพื้นฐาน ซึ่งศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองไทย (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2524), หน้า 54 "จำนวนทหาร ตำรวจ และพลเรือนในคณะรัฐมนตรีแต่ละชุด ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 - 2524" รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ชุดที่ 1 มีรัฐมนตรี 24 คน เป็นทหาร 13 คน ตำรวจ 1 คน, ชุดที่ 2 มีรัฐมนตรี 23 คน เป็นทหาร 14 คน ตำรวจ 1 คน.

² พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย..., หน้า 71-72.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 74-75.

ชาติ สมาชิกถาวรของคณะมนตรีความมั่นคงซึ่งประกอบด้วยอังกฤษ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียต และจีน จะเป็นผู้พิจารณาและรับรองให้ประเทศต่าง ๆ เข้าเป็นสมาชิก มหาอำนาจทั้ง 5 ต่างก็มีเงื่อนไขให้ไทยปฏิบัติก่อนจะเข้าเป็นสมาชิกขององค์การดังกล่าว ในกรณีสหภาพโซเวียตได้เสนอให้มีการแลกเปลี่ยนผู้แทนทางการทูตซึ่งกันและกัน หลังจากได้เลิกการติดต่อทางการทูตกันโดยปริยายหลังจากการปฏิวัติใหญ่ของพรรคบอลเชวิค ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2460 นอกจากนี้สหภาพโซเวียตยังเสนอให้ไทยยกเลิกพระราชบัญญัติการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พุทธศักราช 2476 โดยอ้างว่าเป็นกฎหมายที่ขัดต่อ ปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน¹

การประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ในเดือน พฤษภาคม 2489 ที่ระบุให้เสรีภาพทางการเมือง การพิมพ์ และการโฆษณาไว้ในมาตรา 14 และการยกเลิกพระราชบัญญัติการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พุทธศักราช 2476 จึงมี ผลให้เกิดการเคลื่อนไหวในกิจการพิมพ์ ทั้งในส่วนของหนังสือพิมพ์และหนังสือทั่ว ๆ ไป และกิจการพิมพ์เพื่อเผยแพร่ลัทธิประชาธิปไตย สังคมนิยม และคอมมิวนิสต์ได้อย่างกว้าง ขวางและเปิดเผย² ดังปรากฏเอกสารสิ่งพิมพ์เผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ เช่นหนังสือพิมพ์

¹David A. Wilson, "Thailand and Marxism," Frank N. Trager (ed.), Marxism in Southeast Asia (Stanford, California : Stanford University Press, 1965), p. 91.

²ธงชัย พึ่งกันไทย, "ลัทธิคอมมิวนิสต์และนโยบายต่อต้านของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2468 - 2500" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 220-222 และ 228-229. แม้ความคิดเกี่ยวกับลัทธิสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์จะเผยแพร่เข้ามาในเมืองไทยตั้งแต่หลังการปฏิวัติในรัสเซีย ใน พ.ศ. 2460 แต่ในระยะแรก ลัทธิดังกล่าวแพร่หลายในหมู่นักจีนและคนญวนมากกว่าคนไทย ดู Thadeus Flood, "The Left wing in Historical Context" (1976) วรวิทย์ เจริญเลิศ (เก็บความ) "กลุ่มก้าวหน้าในประวัติศาสตร์ไทย," เศรษฐกิจไทย : โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง (กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 259-263.

ชนชั้นกรรมาชีพ โลกใหม่ มวลชนรายสัปดาห์ และเอกสารแผนปฐวิต่าง ๆ ชักชวนให้สนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย¹ รวมทั้งงานเขียนต่าง ๆ ของนักเขียนไทยทั้งด้านสารคดี นวนิยาย เรื่องสั้น เรื่องแปล และการเกิดนิตยสารบางฉบับที่แสดงให้เห็นอิทธิพลระบอบหนึ่งของการคิดคั่งกล่าวที่มีต่อนักเขียนไทย เช่น นิตยสาร อักษรสาส์น (2492 - 2495) นวนิยายเรื่อง "จนกว่าเราจะพบกันอีก" (2494) ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ บทความเรื่อง "โฉมหน้าศักดินาของไทย" (2500) ของสมสมัย ศรีศุทรพรรณ ในหนังสือ นิติศาสตร์ ฉบับรับศตวรรษใหม่ พ.ศ. 2500 เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับหนังสือพิมพ์ในสมัยรัฐบาลพลเรือนเหล่านี้ค่อนข้างราบรื่นกว่าในสมัยของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่างปี พ.ศ. 2481 - 2487 อย่างมาก นักหนังสือพิมพ์ที่เคยเปรียบเทียบกับสภาวะของหนังสือพิมพ์ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่าเป็น "สมัยปากกาเข้าแถว" ก็ยังเห็นว่าหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง เป็นช่วงเวลา "หนังสือพิมพ์หลุดพ้นออกจากภาวะการควบคุม"² นักหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ในสมัยนี้ตระหนักถึงหน้าที่และบทบาทของตนในการสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะนักหนังสือพิมพ์เหล่านี้เห็นว่า

เราหวังจะมีการปกครองที่รับผิดชอบต่อประชาชนโดยไม่มีหนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ และวิทยุกระจายเสียงที่รับผิดชอบต่อประชาชนอย่างหนักแน่นอีกอย่างหนึ่งเป็นของคู่กัน ไปนั้นไม่สำเร็จแน่ เหตุผลของชาวเราก็คือ ประชาชนจำนวนไม่น้อยยังคงเป็น "ผู้เยาว์" ในทางการเมืองอยู่... เมื่อประชาชนยังไม่อาจควบคุมการปกครองได้อย่างจริงจัง ก็หนังสือพิมพ์นั้นแหละมีหน้าที่ช่วยเป็นปากเสียงแทนประชาชนอย่างหนักในทางแนะนำมิติประชาชนเพื่อช่วยควบคุมการปกครอง ความรับผิดชอบของหนังสือพิมพ์ในยุคนี้จึงใหญ่หลวงมากทีเดียว³

¹ ชงชัย ฟิ่งกันไทย, "ลัทธิคอมมิวนิสต์และนโยบาย...", หน้า 228-229.

² สนิท เจริญรัฐ, ไอ...ว่าอาณาประชาราษฎร์, หน้า 219, 322.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 322-323.

แต่อย่างไรก็ตาม บรรยากาศเปิดที่ให้เสรีภาพแกหนังสือพิมพ์อย่างมากตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คำเนนอยู่ได้ไม่นานนัก การสวรรคตของรัชกาลที่ 8 ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 โดยที่รัฐบาลไม่สามารถชี้แจงสาเหตุได้อย่างชัดเจน ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง¹ โดยเฉพาะบทความในหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ ที่เสนอข้อโต้แย้งรัฐบาล และเรียกร้องให้รัฐบาลลาออกเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อเหตุการณ์ครั้งนี้² ซึ่งทำให้รัฐบาลจับกุมนักหนังสือพิมพ์ เช่น นายคำวิทย์ ปัทมะศิริ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ ประชาธิปไตย และ ร้อยโทสัมพันธ์ ชันชะชวนะ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ เกียรติศักดิ์ ในข้อหาหมิ่นและก่อกวนความสงบสุขของประชาชน³ แต่การวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวซึ่งทำให้รัฐบาลเสื่อมเสียก็ยังไม่หมดไป รัฐบาลจึงตัดสินใจประกาศภาวะฉุกเฉินในวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2489 และสั่งตรวจข่าวหนังสือพิมพ์ชั่วคราว⁴

เมื่อรัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ ลาออกไปในวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2489 รัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ได้เข้าบริหารประเทศต่อมา ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับนักหนังสือพิมพ์ที่เคยตึงเครียดก็ลดลง นักหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อรัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ทั้งนี้เพราะหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์เข้าใจถึงการเปิดเผยข้อเท็จจริงแกหนังสือพิมพ์โดยขอให้นักหนังสือพิมพ์มีจริยธรรม ระบุขอบเขตของการเสนอข่าวภายใต้ข้อตกลง (Gentleman's agreement) กับรัฐบาล อันทำให้นักหนังสือพิมพ์เข้าใจเจตนาและข้อจำกัดของรัฐบาลที่ต้องขอให้หนังสือพิมพ์สงวนข่าว นอกเสียจากหนังสือพิมพ์จะเลยข้อตกลง

¹ "แถลงการณ์กรมโฆษณาการ ลงวันที่ 15 มิถุนายน 2489" อ่างใน สรรวิแสงวิเชียร และ วิมลพรรณ ปิตะธวัชชัย, กรณีสวรรคต 9 มิถุนายน 2489, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2517), หน้า 240.

² หนังสือพิมพ์ ประชาธิปไตย ฉบับวันที่ 15 มิถุนายน 2489 ลงบทความเรื่อง "อาจารย์ใหญ่" เขียนโดย "ศรเหล็ก".

³ หนังสือพิมพ์ พิมพ์ไทย, ฉบับวันที่ 7 กรกฎาคม 2489.

⁴ สุชิน ตันติกุล, รัฐประหาร พ.ศ. 2490 (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515), หน้า 53.

ดังกล่าว รัฐบาลจึงจะใช้มาตรการรุนแรง เช่น การสั่งปิดหนังสือพิมพ์ เป็นต้น¹

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹สัมภาษณ์ คุณสุภา ศิริमानนท์, วันที่ 26 มีนาคม 2523, เวลา 14.00 - 17.00 น.